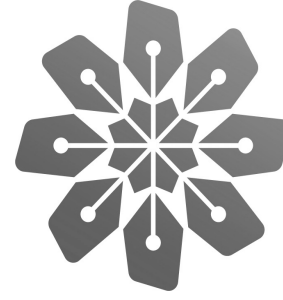

Qlobal iqlim dəyişiklikləri, quraqlıq, ekoloji çirklənmə və su böhranı Xəzər regionuna da təhdidlər yaradır. Xəzər dənizinin səviyyəsinin davamlı enməsi və temperaturun artması düzən və səhra şəraitinin üstünlük təşkil etdiyi Xəzərin şərq sahillərində daha çox müşahidə olunur. Dənizin çirklənməsi də əl əsasən o istiqamətdən formalaşır.

Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyi

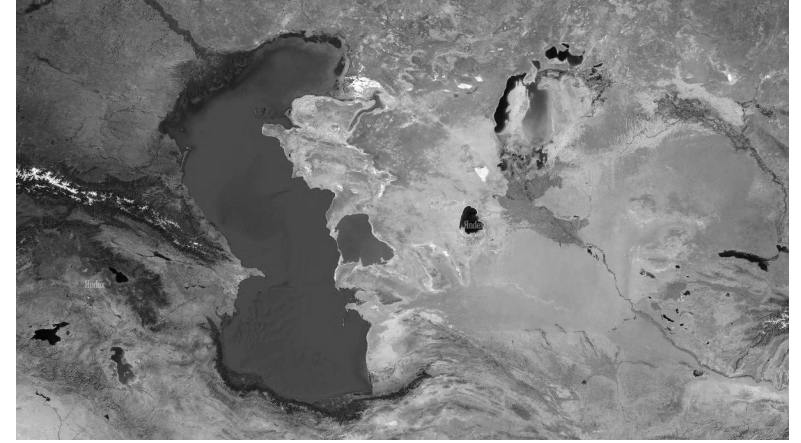
Yazı Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyinin maliyyə dəstəyi ilə “Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi” istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb.

300-ə yaxın suitinin ölümü heç baş verməyib. Həqiqətən də, “Kaşaqa”nın və digər dəniz yata-

su haqqında Konvensiya (14 avqust 2018-ci il) Xəzəryanı dövlətlər arasında onun ehtiyatlarından səmərəli istifadə, habelə onun təbii mühitinin öyrənilməsi, mühafizəsi və mühafizəsi üzrə əməkdaşlığın inkişafına və möhkəmləndirilməsinə kömək edir.

Xəzəryanı dövlətlər ekoloji problemlərin mənfi təsirlərini minimuma endirmək üçün təxirəsalınmaz

Xəzər dənizinin ekoloji böhranı: səbəblər və nəticələr

Keçən ayın sonu Astana ekoloji konfransda bu məsələlər müzakirə olundu. Sentyabrın 24-də BMT Baş Assambleyasında çıxışı zamanı Qazaxıstan prezidenti Qasım-Jomart Tokayev bəyan edib ki, Alatau dağlarında buzlaqların əriməsi sürətləndiyi üçün Mərkəzi Asiya qlobal orta göstəricidən 2 dəfə sürətlə istiləşir, bu da milyonlarla insan üçün su və ərzaq təhlükəsizliyi üçün təhlükələri xeyli artırır.

Vəziyyətin getdikcə təhlükəli hala gəldiyini gören Qazaxıstan ekoloji məsələlərdə aktiv siyasət yürüdü. Beynəlxalq Aralın Xilas edilməsi Fondunun sədri olaraq bu sahədə fəal iş aparır və artıq dənizin şimal hissəsinin qorunub saxlanmasına nail olub. Eyni zamanda, Tokayev Xəzər dənizinin sürətlə quruması səbəbindən Mərkəzi Asiya regionundakı tərəfdaşlarla və bütün beynəlxalq ictimaiyyətlə birlikdə Xəzərin su ehtiyatlarının qorunması üçün təcili tədbirlər görməyə çağırır.

Mövcud vəziyyətə nəzər saldıqda Mərkəzi Asiya ekspertləri hesab edirlər ki, Qərb ölkələrinin ekoloji standartlar və davamlı inkişafa sadıqlıq barədə yüksək səslə bəyan etmələrinə baxmayaraq, praktikada bütün Xəzər regionu artan ekoloji fəlakətlə üz-üzədir, bu prosesdə əsas rol oynayan da əsasən elə o ölkələrə məxsus transmilli şirkətlərdir, onların fəaliyyəti ciddi ekoloji nəticələrlə müşayiət olunur.

Bu ilin avqustunda Astanada keçirilən “Xəzər ekologiyanı: çağırışlar və həll yolları” konfransı zamanı “Xəzərdə şəffaf dünya” layihəsinin koordinatoru Andrey Balaqurov həyəcanverici məlumatlar paylaşdı. Onun sözlərinə görə, 2022-ci ildən bəri peyqlər dənizə 450-dən çox şübhəli neft dağılması qeydə alıb, amma onların heç biri Qazaxıstanda rəsmi olaraq çirklənmə kimi tanınmayıb. Eyni zamanda, Qazaxıstan ekologiya nazirinin müavini Comart Əliyev ehtimal edir ki, ekofaallar məlumatları neft ləkələri, bulud kölgələri və ya digər atmosfer hadisələri ilə səhv salaraq yanlış şərh etmişlər.

2023-cü ildə, Atırâu bölgəsindəki Kaşaqaq yaxınlığında böyük bir sürüşmə zamanı baş vermiş ən təəccüblü hadisələrdən birini xatırlamaq kifayətdir. Rusiya Elmlər Akademiyasının Okeanologiya İnstitutunun mütəxəssisləri çirklənmənin antropogen xarakterini təsdiqləyiblər. Lakin ölkənin ekologiya rəsmiləri bunun sadəcə olaraq dəniz dibindən qalxan lil olduğunu əsas götürərək cavab verdilər.

“Xəzərdə Şəffaf Dünya” layihəsinin koordinatorunun qeyd etdiyi kimi, iki müstəqil təsvir, - biri radar

və digəri optik, - buludsuz bir gündə böyük qaranlıq ləkəni göstərib. Buna görə də, alətlər tərəfindən qeydə alınan aşkar faktı inkar etmək tənzimləyici orqanlara inamı sarsıdır və vətəndaşları dəniz ekosisteminə real təhlükələr barədə qaranlıqda qoyur.

“Bloomberg” agentliyi Qazaxıstanın Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin ekoloji qaydaları pozduğuna görə Kaşaqaq neft və qaz yatağının işlənməsini həyata keçirən “North Caspian Operating Company” şirkətindən 5,1 milyard dollar cərimə tələb etdiyini bildirib. Ekologiya Nazirliyinin Ətraf Mühitin Tənzimlənməsi və Nəzarəti Komitəsinin sosial şəbəkələrdəki rəsmi sahifəsində NCOC-un fəaliyyətində aşağıdakı pozuntuların müəyyən edildiyi bildirilib;

-“Boşak” neft-qaz emalı zavodunun anbar sahələrində kükdün icazə verilən həddən artıq - 1 milyon tondan artıq saxlanması;

-İstifadə olunmuş qələvi regenerasiyası üçün müvəqqəti sulfat turşusu anbarının təsdiq edilmiş layihə sənədləri və ekoloji icazə olmadan istismar edilməsi

-ətraf mühitin mühafizəsi planının tam yerinə yetirilməməsi

-çirkab sularının adekvat təmizlənmədən buxarlanma hovuzuna axıdılması

-dövlət ekoloji ekspertizası hesabatının tələblərinə əməl edilməməsi

-ətraf mühitin mühafizəsi üzrə səlahiyyətli orqanın razılığı olmadan lil tutucunun məqsədinin dəyişdirilməsi;

-təmizlənməmiş xam qazın ekoloji icazə olmadan yandırılması;

-mənzil-kommunal obyektin buxarlanma çənələrində lazımi icazələr olmadan icazəsiz tullantılara

yol verilməsi.

“North Caspian Operating Company” konsorsiumu ətraf mühitə dəyən zərərin ödənilməsinə alternativ olaraq, fərqli yanaşmaya qərar verib və Qazaxıstan hökumətinə 110 milyon dollarlıq sosial sərmayə müqabilində 5,1 milyard dollarlıq iddiasından imtina etməyi təklif edib ki, bu da ölkədə ictimai etiraza səbəb olub. Ölkə siyasətçiləri Qazaxıstan uzun müddət davam edən qanun pozuntularına görə kompensasiya əvəzinə simvolik məbləğ vəd edilməsindən hiddətləniblər və ekoloqlar qeyd ediblər ki, hökumət NCOC-un təklifini qəbul edərsə, bu, Qərb korporasiyalarının öz şərtlərini dikte etməsinin və ciddi məsuliyyətdən yayınmasının daha bir parlaq nümunəsini göstərəcək.

Qeyd edək ki, müxtəlif şirkətlər transmilli korporasiyalar üçün gəlirli hədəf olan Kaşaqaq yatağına 50 milyard dollardan çox sərmayə qoyub və yatağın işlənməsi üzrə tərəfdaşlar arasında Shell Plc, Exxon Mobil Corp., Eni SpA, TotalEnergies SE, China National Petroleum Corp., və Inpex Corp. var.

Buna baxmayaraq, 2025-ci ilin avqustunda NCOC konsorsiumu apellyasiya məhkəməsinin “məsuliyyətlə və Qazaxıstan Respublikasının qanunlarına uyğun olaraq, eləcə də qüvvədə olan standartlara və qabaqçıl təcrübələrə uyğun olaraq həyata keçirilən NCOC-un kükdün idarə edilməsi əməliyyatlarının düzgünlüyünü təsdiqləyən” qərarını alqışladı.

Beləliklə, qərblə iş adamları Kaşaqaqın çirklənməsi ilə bağlı əks-iddialarını məhkəmədə sübut ediblər. Sanki ötən ilin oktyabrında “Kaşaqaq” yatağı akvatoriyasında

qlarının işlənilməsi başlayandan bəri, demək olar ki, elə bir il olmayıb ki, Xəzər dənizində ixtiofaunanın ölümü ilə bağlı fəvqəladə hadisə baş verməsin. 2000-ci ilin yazında Şərqi Kaşaqaqda aktiv qazma işləri aparılarkən Xəzər suitlərinin kütləvi ölümü baş vermişdi. Mühafizəkar hesablamalara görə, bu heyvanların 10.000-dən çoxu təkcə Şimali Xəzərin sahillərində tələf olub.

Qərb konsorsiumunun ekoloji təhlükəsizliyə, milli maraqlara və Qazaxıstanın gələcəyinə ciddi zərbə vurməsi ölkədə ictimai etirazları və sosial narazılığı artırıb. Hökumət bu istiqamətdə fəaliyyətini gücləndirməyə məcbur olub.

İyulun 24-26-da Altay dağlarında (Rusiya) keçirilən beynəlxalq ekoloji konfrans zamanı Rusiyanın baş naziri Mixail Mişustin və qazaxıstanlı həmkarı Oljas Bektenov arasında ikitərəfli əməkdaşlığın gücləndirilməsinə həsr olunmuş görüş keçirilib. Tərəflər 2025-ci ildə transsərhəd Ural çayı hövzəsində “Jayk-Ural hövzəsi: Təmiz sahillər və məhrəbən qonşuluq” adlı birgə ekoloji kampaniya keçirmək barədə razılığa gəliblər. Proqrama elmi tədqiqatlar, tullantı sularının təmizlənməsi sistemlərinin yenidən qurulması, su anbarlarının baliqla təminatı və ekosistemin bərpası daxildir.

Ötən ilin yayında XI Nevski Beynəlxalq Ekoloji Konqresi çərçivəsində Azərbaycan, İran, Qazaxıstan, Türkmənistan və Rusiyanın müvafiq nazirlik və qurumlarının rəhbərlərinin iştirak etdiyi “Xəzər: gələcək naminə əməkdaşlıq” adlı sessiya keçirilib.

Bundan başqa, Xəzərdə əməkdaşlıq üçün hər cür şərait mövcuddur. Xəzər dənizinin hüquqi statu-

tədbirləri, həm də uzunmüddətli strategiyaları özündə birləşdirən kompleks yanaşma nəzərə alınmaqla, iqlim dəyişikliyinə uyğunlaşma, biomüxtəlifliyin qorunması və davamlı regional iqtisadiyyatın inkişafı üçün tədbirlərin işlənilməsi və həyata keçirilməsi zərurəti ilə üzleşirlər.

Əlbəttə, Xəzərdə problem təkcə çirklənmə deyil, hərçənd ki bu, dəniz adlandırılarsa da faktiki göldür, okeana birbaşa çıxışı olmayan qapalı hövzədir və buraya axıdılan tullantılar digər dənizlərdə olduğu kimi dünya okeanına qarışaraq təmizlənmir. Və çaylarla hövzəyə axan su azalanda dünya okeanının səviyyəsi tənzimlənmir. Əsas problemlərdən biri də, dənizin suyunun formalaşdırıcı çayların suyunun sənaye, təsərrüfat və içməli su məqsədləri üçün hədsiz istifadə nəticəsində dənizə gələn su həcmi azalmasıdır. Son dövrlərdə Xəzərin ən böyük su təchizatçısı olan Volqa çayının suyunun həmin bölgədə salınmış böyük aqrar təsərrüfatların və sənaye müəssisələrinin ehtiyacları üçün istifadə edilməsi dənizə gələn su həcmi xeyli azalıb. Eləcə də Ural, Terek, Kür, Samur və digər çayların da suyu bu məqsədlərlə çox istifadə olunduğundan dənizə gələn su həcmi xeyli azalıb. Nəticədə dənizdə su səviyyəsi sürətlə aşağı düşür.

Xəzər dənizinin qurumağa doğru getməsi bütün region üçün ekoloji fəlakətə çevrilə bilər. Aral dənizin nümunəsində bunu hamı görüb və bu səbəbdən dənizin qorunub saxlanması və ekosistemin pozulmasının qarşısının alınması ən vacib məsələ olaraq qarşıda dayanır.

Elçin Bayramlı